

af sted. Efter tilladelse fra kongen blev der sendt brødre til Grønland direkte fra Herrnhut, og som følge heraf fik den største bebyggelse da også navnet Ny Herrnhut.

Helt frem til år 1900 var brødremenigheden aktiv i det grønlandske samfund, hvorefter den trak sig tilbage.

Det er brødremenighedens virksomhed i de næsten 170 år, forfatteren ønsker at belyse, men desværre bringer bogen intet nyt, og det er sådan set en skam, for brødrenes missionsindsats og hele kulturelle betydning for Grønland er et område, der virkelig kunne kræve og fortjene en dyberegående behandling. Brødremenighedens indsats har nemlig været afgørende for adskillige udviklingslinier i det grønlandske samfund. Nu er bogen desværre kun blevet en kort introduktion og beskrivelse af en indsats, der er på vej til at blive glemt.

Henrik Fode

Johannes Brix: *Lægevirke i Sønderjylland før 1864*. (Udgivet af Sønderjyllands Lægekredsförening v/medicin-historisk udvalg, 1980). Ill. 123 s.

Dette skrift markerer 60-årsjubilæet for den sønderjyske lægekredsförening. Foreningen har i 1970 udgivet et skrift om tiden 1920-70. Denne nye bog handler om tiden før 1864. Det bygger på ældre og nyere trykte kilder og litteratur og består af fire afsnit: læger i Sønderjylland til 1864 (med biografier), fysikatsdistrikterne i det sønderjyske område til 1864, sanitetskollegierne i Slesvig-Holsten 1804-1864, samt lidt uden for denne lokale sammenhæng det militære lazaret på Augustenborg Slot under Treårskrigen 1848-50. I dette sidste kapitel fremdrages de ikke ukendte problemer om-

kring det militære sundhedsvæsen. Bogen fremtræder i øvrigt som en ret isoleret administrationshistorisk redegørelse uden meget samfundsmæssigt perspektiv. Den almindelige udvikling på sundhedsområdet antydes, men forudsættes stort set bekendt.

Dorrit Andersen

Søren Nancke-Krogh; *Af jord er du kommet. Danskerne som jordbrugere gennem 6000 år*. (Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, 1982). Ill. 156 s.

Ellen Damgaard (udg.): *Peder Lykke – En husmand på heden*. (Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, 1983). Ill. 364 s., 120 kr.

»Jeg har ikke i skolen lært, at husmænd nogensinde skulle have haft nogen som helst gavnlig indvirkning på vort land«, skriver forfatteren (s. 139), og det tager han revanche for i sin bog, som i høj grad er et epos til husmandens pris. Det skal han heller ikke lastes for, det er godt at engagere sig i sin forskning, og den sociale indignation, som er bogens fundament, er vel begrundet. Det er ikke vanskeligt at vække sympati for husmanden, og det kan gøre ondt at opleve det voldsomme tilbageslag, der er sket for ham og hans livsform i de sidste årtier; personligt har jeg set gløden i ældre husmænds øjne, når de berettede om tidligere tiders sammenhold, om husmandsudflugterne osv. Man kan også medgive, at det er påkrævet at få »husmandslinjen« understreget i danmarkshistorien. Men bogen skildrer ikke danskerne som jordbrugere gennem 6000 år, som undertitlen lover, der fokuseres ensidigt på husmanden, og både herre- og gårdmand fremstår alene som husmandens fjender.

Bogens topografiske udgangspunkt

er den sydlige del af Samsø (Onsbjerg), hvor ejendomsforholdene og husmandsproblemerne var særligt accentuerede, og skildringen er forsøgt bygget op om Peder Madsen (1833-1907), som i 1888 stiftede landets første husmandsforening og som hidtil har været så godt som overset. Det lykkes forfatteren at hæve Peder Madsen lidt ud af anonymiteten, selv om kilde-materialet er spinkelt og konklusionerne til tider på kanten af det bæredygtige, og undervejs får han sagt mange ting, som vækker til eftertanke, også til modsigelse; eksempelvis: de væsentlige elementer til den danske folkekarakter (hvad det så egentlig er?) dannedes i romersk jernalder så at sige på vælling eller grød (s. 17). Husmandsloven 1899 m.m. forhindrede en revolution i Danmark (s. 8). Den sjællandske bondes usselhed – i 1798! – er måske forklaringen på, at bønderne ikke længere orkede at gøre oprør (s. 31).

Det er en af bogens kvaliteter, at forfatteren virkelig har set sig for og spurgt sig for. Der er et udmærket kapitel om landbokvinden i en brydnings-tid, og meget frugtbar er bl.a. indarbejdelsen af kunsthistorisk stof (f.eks. Willumsens Hørup-figur s. 118 f.). Et vigtigt kildemateriale har været Samsø-aviserne, og vel er gamle aviser spændende læsning, men her er de flere steder på vej til at tage magten fra forfatteren. Det bliver for kalejdoskopisk. Men som helhed giver bogen én noget at spekulere på, og det er vel ikke det ringeste, man kan sige som et historisk skrift – helt bortset fra, om man uden videre vil kapitulere og erkende, »at danmarkshistorien er husmændenes historie«.

Takket være en usædvanlig vellykket filmatisering vil bogens hovedlinjer i øvrigt være kendt af en bred kreds.

Ellen Damgaards bog om Peder Lykke er også en husmandsbog, men

næsten så forskellig fra Nancke-Krogns som den være kan. Ikke at der ikke er ligheder; Ellen Damgaard er også engageret i sit stof, men her giver engagementet sig til kende i etnologens og kulturhistorikerens grundige og detaljerede studier af topografi, miljø, levevilkår, familieforhold osv. Med stor ihærdighed er materiale opsporet i nære og fjerne arkiver. Hvor Peder Madsen kun bliver en galionsfigur i en almindelig husmandshistorie – det er kun som politiker og agitator, vi skimter omridsene af hans personlighed – fremstår Peder Lykke som et helstøbt menneske, som man både kommer til at kende godt og agte højt. Men det skyldes dog først og fremmest, at han selv får mæle, i sig selv bemærkelsesværdigt for en mand af hans herkomst; han førte først dagbog og skrev senere sine erindringer foruden en kort sognehistorie, og disse ting udgør hovedstammen i bogen. Og han er både en god og en lun fortæller. Hermed er allerede antydnet, at hans skæbne blev så aldeles forskellig fra Peder Madsens. Peder Lykke (1850-1937) begyndte også på næsten bar bund som fattig landarbejder, men han endte som en forholdsvis velsitueret husmand med 2 heste, 3 køer og 50 tdr. land for en stor del opdyrket hede. En vigtig del af forklaringen ligger i, at skuepladsen er flyttet fra Samsø til Vestjylland (Nees sogn ved Nisum Fjord og Vesterhavet), hvor livs- og udviklingsbetingelserne var ganske anderledes end på Samsø, ikke mindst takket være heden; men tilværelsen var for øvrigt også stærkt præget af fjordens og havets naboskab. De sociale skel var her modererede, men absolut ikke fjernede. Stilfærdigt, men gribende fortæller Peder Lykke om sit bryllup, som blev bekostet af hans tidligere husbond. Bruden måtte ikke pyntes og ikke få følge til kirke, og brudens mor var for fattig

til, at hun måtte inviteres med. Det var en oplevelse af standsforskel, som sved sig fast.

Et næsten utroligt slid kostede det at nå så vidt, som Peder nåede. Alle slags job tog han sig på for at skaffe penge, om det så var at gå til Lemvig med et brev for at tjene 50 øre. I starten var det 12 timers hårdt arbejde på fremmed grund og bagefter i gang med spaden på egen jord, fordi der ikke var råd til trækraft. Det afgørende punkt for daglejer-husmanden nåedes, når det skulle afgøres, om man ville fortsætte med at arbejde for andre eller gøre forsøget med at koncentrere sig om sin egen bedrift. Det sidste passede ikke i bøndernes kram, men det skal dog siges, at Peder blev bakket op af et par nabogårdmænd, da han havde truffet sit valg stærkt tilskyndet af sin djarve kone, Stine.

Peder Lykkes og Ellen Damgaards bog – sådan må man udtrykke det – kaster lys over en mængde forskellige forhold og sysler og vil være til glæde for enhver med sans for kulturhistorie. Det er tilmed et smukt værk med mange fine billeder, gårdskitser og kort.

Paul G. Ørberg

Peter Beck: *Nikolai Laurentius Feilbergs levnedsløb og kredsen om ham. Præst i Vestjylland 1834-47 og i Ullerup på Sundeved 1848-64.* (Poul Kristensens Forlag, Herning, 1981). Ill. 184 s.

Pastor N.L. Feilberg (1806-99) huskes nu mest for sin indsats som sognepræst 1848-64 i Ullerup i Sundeved, hvor han kom til at betyde meget både for den kristelige og den nationale udvikling i sognet. Fhv. lektor Peter Beck, der selv er født og opvokset i Ullerup, har skrevet en letlæst og charmerende bog om Feilberg og hans omgivelser, hvori

også tidsbaggrunden karakteriseres fint. Feilberg voksede op i et finkulturelt embedsmandshjem i København, men udviklede i sin tid som præst først i Vestjylland og senere i Sønderjylland en stor forståelse og sympati for jævne menneskers tankegang og for de folkelige og nationale strømninger, der var under udvikling i tiden. Den foreliggende bog, der fremtræder i en meget smuk skikkelse, bygger både på trykte og utrykte kilder, hvoraf en stor del stadig er i privat eje.

Dorrit Andersen

Poul Dam: *Politikeren Grundtvig* (Forlaget Aros, 1983). 96 s., 90 kr.

I anledning af 200-årsdagen har Folketingsets præsidium villet hylde Grundtvig for hans omfattende folkeoplysning, der danner så væsentlig en baggrund for demokratiets vækstbetingelser i Danmark. Præsidiets har derfor med god grund ladet den erfarne højskolemand og politiker Poul Dam skrive om en ret upåagtet side af Den Gamles virke, om politikeren Grundtvig.

Det er i vid udstrækning blevet en fortjent rehabilitering oven på det almindelige omdømme, at »der i sandhed ikke sad noget politisk hoved på Grundtvig« (Erik Henrichsen). Bogen er fuld af træffende bemærkninger, der bærer præg af forfatterens fortrolighed med Grundtvigs person, men desto mere kunne man have ønsket, at den rent politiske virksomhed ikke var blevet anskuet så isoleret fra hans historiesyn og øvrige virke. Det ville have været i Grundtvigs egen romantiske ånd, at helheden i dette kom til orde, så meget mere som Dam er på det rene med, at hans verden ikke ville have været »hel for ham, hvis han havde vist det politiske fra sig« (s. 14).